

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

© Патора Р., 2004

Досліджено ринок освітніх послуг у Польщі. Проаналізовано напрями трансформації освітніх послуг польських вищих навчальних закладів відповідно до європейських вимог.

The market of educational services in Poland is investigated. Are analysed of directions of transformation of educational services of the Polish higher educational institutions according to the European requirements.

Постановка проблеми. Система освіти в Польщі перебуває на етапі трансформації. Реформа ринку освітніх послуг була підготовлена та впроваджена Міністерством народної освіти у 1999 р., яка охопила: початкові школи – 6 років; гімназії – 3 роки; ліцеї – 3 роки; післяліцейські школи – 1–2 роки; вищі школи – 3–5 років.

Це дослідження концентрується на діяльності вищих навчальних закладів (вищих шкіл), серед яких можна вирізнити громадські школи (державні), а також негромадські (приватні). Друга класифікація диференціює вищі школи з погляду наявних повноважень. Можна вирізнити:

1. Академічні навчальні заклади – охоплюють вищі державні школи, а також нечисленні недержавні, мають магістерські повноваження і повноваження докторизування.
2. Вищі навчальні заклади, які претендують на звання академічних – охоплюють вищі негромадські школи, які мають магістерські повноваження.
3. Професійні навчальні заклади – охоплюють вищі негромадські школи, які не мають магістерських повноважень.

З погляду ключових напрямків і профілів навчання можна вирізнити: університети; навчальні заклади бізнесу і економічні навчальні заклади; технічні навчальні заклади; медичні академії; вищі педагогічні школи; вищі школи мистецтв; вищі сільськогосподарські школи; вищі теологічні школи; вищі військові школи; інші спеціалізовані вищі школи.

З погляду наявних повноважень до навчання можна сформулювати такий поділ вищих шкіл:

1. Вищі школи, які мають повноваження до надання титулу ліценціату (після трьох років навчання),
2. Вищі школи, які мають повноваження до надання титулу інженера (після 3 років навчання),
3. Вищі школи, які мають повноваження до надання титулу магістра (після 4,5–5 років освіти),
4. Вищі школи, які мають повноваження до надання титулу доктора.

Незалежно від рівня освіти в Польщі функціонують три системи навчання: денна, вечірня і заочна. В організації праці вищої школи виступає кілька форм навчання: лекції, вправи, лабораторні вправи, практики. Практикуються такі форми перевірки знань і вмінь студентів: семестрові заліки, іспити, диференційовані заліки (заліки з оцінкою), заліки без оцінки, колоквіуми, захисти праць – ліценціатської, магістерської і докторської.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Дослідженню проблем формування ринку освітніх послуг на етапі трансформації присвячено публікації таких авторів, як Чапінський, Панек, Дітль, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, на аналізі та опрацюванні яких базується дослідження.

Враховуючи це, доцільно виділити такі етапи дослідження, як:

1. Аналіз доступності і ступеня акцептації системи освіти в Польщі;
2. Головні зміни в системі освіти на вищому рівні;
3. Розвиток навчання на економічних напрямках;
4. Зміни попиту на навчання у вищих школах в Польщі в майбутньому.

Постановка завдання. Головним завданням цього дослідження є аналіз ефективності діяльності вищих навчальних закладів різних форм власності та обґрунтування основних змін у системі вищої освіти Польщі.

Виклад основного матеріалу. Для відповідної оцінки результативності функціонування системи шкільництва в Польщі необхідний аналіз кількох основних демографічних даних, які стосуються освіти.

Поділ згідно з освітнім статусом і віком вказує на кілька тенденцій.

Загалом, чим більше місто, тим більша частка осіб, які користуються освітою на цьому рівні. Це виникає, ймовірно, з доступності шкіл у містах різного розміру. Найгіршою є доступність освіти на селі, що є відображено особливо в показниках, які стосуються освіти на вищому рівні. Серед дітей та молоді менша кількість вчиться в менших місцевостях, і особливо в селах. Серед осіб віком 20–24 роки в великих агломераціях навчається аж 61 %, натомість у селах – лише 23 %. Подібна диспропорція спостерігається серед осіб віком 25–29 років і більше.

Таблиця 1

Населення згідно з освітнім статусом і класом місцевості проживання

Освітній статус	Відсоток досліджуваних осіб даного віку, які користуються певною освітньою послугою і проживають в						
	місті					селі	Загалом
	Вище 500 тис.	200-500 тис.	100-200 тис.	20-100 тис.	нижче 20 тис.		
Діти віком 7–15 років, які вчаться в школах	99,41	98,74	99,17	98,79	98,17	97,89	98,48
у тому числі громадських	96,88	92,80	99,64	99,67	98,95	98,84	98,24
Молодь віком 16–19 років, яка вчиться в школах	89,40	97,63	86,30	90,03	87,55	85,43	88,47
у тому числі громадських	91,98	95,44	100,00	94,29	91,30	97,10	95,22
Особі віком 20–24 роки, які вчаться в школах	61,06	58,22	23,93	45,18	45,77	25,99	40,55
у тому числі громадських	84,62	86,36	91,76	83,52	90,76	63,91	80,92
Особі віком 25–29 років, які користуються навчанням у школах	16,69	18,63	2,44	18,25	8,49	7,11	11,45
у тому числі громадських	35,13	75,05	100,00	73,83	92,38	60,12	66,58
Особі віком 30–39 років, які користуються навчанням у школах	4,70	2,53	5,35	3,20	1,88	0,32	2,29
у тому числі громадських	88,67	66,95	100,00	32,19	100,00	100,00	72,45
Особі віком вище 39 років, які користуються навчанням у школах	0,47	0,92	0,33	0,80	1,29	0,32	0,61
у тому числі громадських	39,56	100,00	100,00	76,81	60,63	100,00	77,20

Джерело: [1]

Дуже цікавими є показники, які свідчать про користування громадськими (державними) і негромадськими вищими школами. Виникає з них, що порівняно найвища кількість студентів в

негромадських школах, віком 20–24 роки, є з села. Майже 40 % мешканців села навчаються в вищих негромадських школах. Розвиток вищих негромадських шкіл, отже, значною мірою призвів до збільшення доступності освіти також у селах і в малих місцевостях. Показники у випадку осіб віком 25–29 років свідчать, що в цій групі майже 75 % навчається у негромадських школах.

Наведені в табл. 1 показники виразно ілюструють тезу, що найсильнішим є негромадське шкільництво на рівні вищих шкіл. У негромадських вищих школах у 1999 р. в Польщі навчалось вже понад 25 % студентів, тоді як на середньому рівні в негромадських школах вчилось близько 12 % учнів, а в негромадських школах на початковому рівні вчилось лише близько 2 %. Це вказує на факт, що найбільш гнучким і розвинутим освітнім сектором є вище, негромадське шкільництво. Це підтверджує також дуже швидке зростання частки студентів негромадських шкіл у повному відсотку студентів.

Показники задоволення різних осіб і сімей освітньою системою не дуже диференційовані (див. табл. 2). Близько 80–85 % осіб задоволені або дуже задоволені системою освіти в Польщі.

Таблиця 2

Оцінка стану задоволення школами

	Відсоток досліджуваних домашніх господарств, які у 2000 році загалом				
	рішуче задоволені	скоріше задоволені	скоріше незадоволені	рішуче незадоволені	важко сказати
школами, в яких вчатьс'я їх діти					
Суспільно-економічна група					
Робітники	20,65	64,97	5,86	1,10	7,42
Селяни	16,48	71,67	6,80	-	5,05
Працівники, які використовують сільське господарство	30,71	58,63	2,09	-	8,57
Пенсіонери	16,22	74,55	6,55	-	2,67
Працюючі на власний рахунок	15,28	71,50	3,76	1,97	7,49
Утримуються з незаробкових джерел	28,04	57,38	2,23	1,97	10,37
Тип господарств					
Подружжя з 1 дитиною	18,64	73,23	3,41	3,18	1,53
Подружжя з 2 дітьми	17,98	66,36	7,12	0,68	7,86
Подружжя з 3 і більше дітьми	20,35	66,14	5,04	0,59	7,88
Неповні сім'ї	21,89	65,35	5,16	0,71	6,90
Багатосімейні	24,42	62,98	4,03	0,50	8,07
Несімейні багатоособові	57,23	42,77	-	-	-
Клас місцевості проживання					
Міста вище 500 тис.	19,18	61,60	3,40	-	15,83
Міста 200-500 тис.	18,83	63,81	9,25	3,23	4,87
Міста 100-200 тис.	19,66	63,09	7,01	0,66	9,58
Міста 20-100 тис.	21,93	71,16	3,79	-	3,12
Міста нижче 20 тис.	17,49	67,77	6,24	1,82	6,68
Село	22,06	66,25	5,06	1,00	5,64
Загалом	20,51	66,32	5,26	0,95	6,96

Джерело: [1]

Порівняльні показники з 1989 і 1990 років показують понад 300 % зростання кількості тих, хто вчиться, а також понад 100 % зростання кількості осіб, які займаються самонавчанням. Істотним недоліком у цій ситуації є недостатнє зростання витрат на освіту. Порівняно з розвинутими країнами Польща має відсотково порівнювальні витрати на освіту, але величина

валового національного продукту є значно нижчою. Тому з погляду витрат освіти розвиток негромадських шкіл, а також платної освіти (передовсім в заочній і вечірній системах) був єдиним структурним рішенням, яке могло дати раду лавиноподібному зростанню кількості тих, хто вчиться, в 90-х роках. Важливим є питання утримування і контролю якості цієї освіти Міністерством національної освіти і створеними для цього іншими інституціями (наприклад, Головна рада вищого шкільництва).

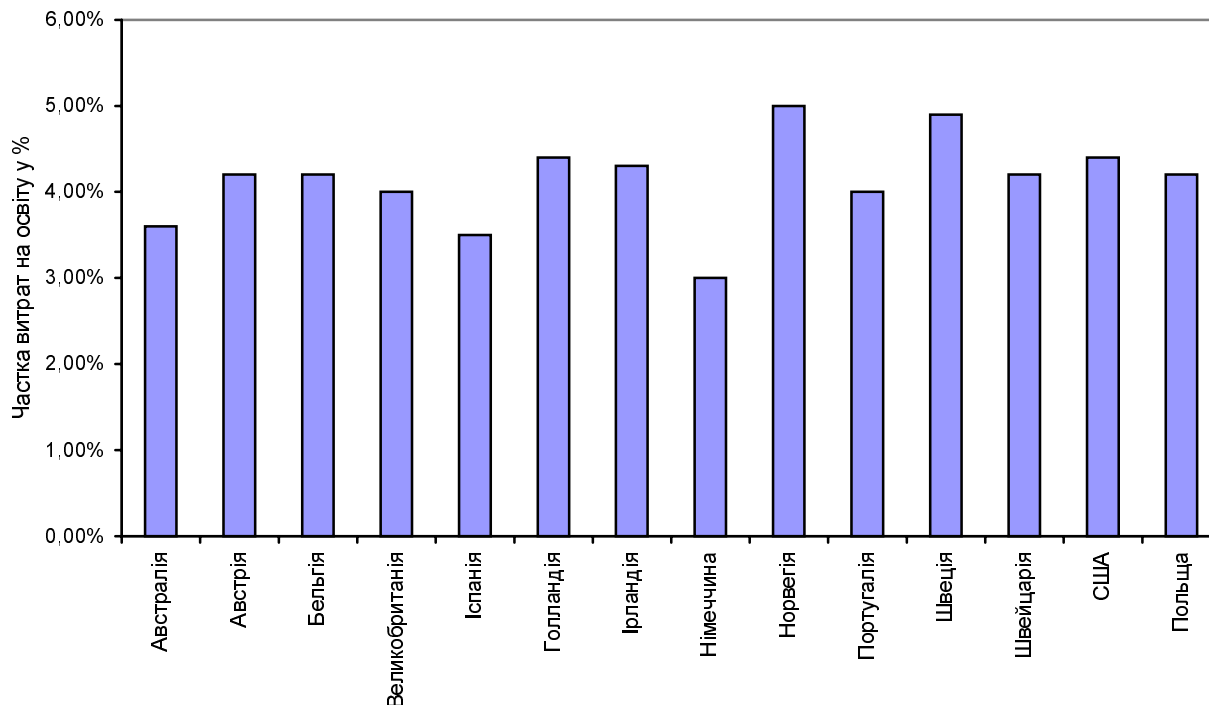

Рис. 1. Витрати на освіту як % ВВП (1990 рік)

Джерело: [2]

У системах вищої освіти в країнах Центрально-Східної Європи протягом останнього десятиліття відбулося багато змін. Дуже помітно зростала кількість студентів. У Польщі порівняно з 1989 роком у 1999 році навчається більше ніж на 300 % більше студентів. Особливо значуще зростання відбулося в системі заочного навчання на економічних напрямках. Однією з найважливіших була поява і розвиток недержавних шкіл. У Польщі у них вже навчають понад 30 % усіх студентів. Переважна більшість негромадських шкіл навчають у ліценціатській системі. У зв'язку з цим відбувся особливо сильний розвиток ліценціатського навчання. Негромадські школи, які відрізняються рівнем і умовами освіти, отримали права на освіту в магістерській системі, а одна негромадська школа в Польщі вже має повноваження на докторизацію. Дуже істотним є також процес щораз кращого потрапляння вищих шкіл до менших осередків. Завдяки вищим школам, створюваним в менших осередках, і особливо в міських осередках, віддалених від більших скупчень академічних навчальних закладів, можна буде отримувати дешевшу освіту, більшу програмну еластичність, зростання культуротворчої ролі в менших місцевостях. На жаль, більшість вищих шкіл утворює позамісцеві відділи, які не виконують якісні вимоги освіти. Занадто малою є кількість академічних кадрів, а також бракує інфраструктури. Тому нечисленні навчальні заклади отримали повноваження до створення позамісцевих відділів. Дуже істотними є програмні зміни, які становлять пристосування процесу і вмісту навчання до змінних вимог ринку праці. Вони охоплюють збільшення еластичності програм навчання, зміцнення методів і технік навчання, які розвивають професійні компетенції. З'явилися системи акредитації і сертифікації професійних вмінь, які вказують на спеціалізовані програмні вмісти, придатні в професійній праці. У програмі навчання все більше часу займає інформатика і вивчення іноземних мов. Розвиваються також

програми післядипломної освіти, професійних курсів і підготовки, які підтримують компетенції осіб, які вже працюють.

Загалом зміни, які відбулися в системі вищої освіти, можна оцінити позитивно. Зростання гнучкості освіти, значний приріст вищих шкіл, особливо в секторі негромадських, а також створення позамісцевих відділів істотно вплинули на зростання доступності освіти, а також показника школяризації. Завдяки цим процесам в Польщі навчається в три рази більше студентів, ніж у 80-х роках. Окрім позитивних моментів, спостерігаються і негативні тенденції. Зокрема деякі вищі школи не гарантують відповідно високого рівня навчання студентів. Не відбулося адекватне до зростання кількості студентів збільшення кількості кваліфікованих академічних вчителів, хоча динаміка зростання кількості наукових працівників є вищою, ніж у попередніх десятиліттях. Однак відповідний контроль керівництва освіти, незалежних освітніх інституцій, а також розвиток акредитації повинні призвести в майбутньому до зростання рівня освіти. Цьому буде сприяти також ринкова верифікація, випускники кращих вищих шкіл повинні швидше отримувати працю, отже, попит на навчання у цих навчальних закладах буде зростати, своєю чергою в гірших навчальних закладах попит буде зменшуватися. Сприяючим чинником буде також демографічне спадання.

Явно найвище зростання навчання в останній декаді стосувалось економічних напрямків, а серед них найбільш значущо зросла кількість студентів на напрямку управління і маркетинг (див. табл. 3).

Напрямок управління і маркетинг асоціюється з економічними навчальними закладами. Однак серед державних навчальних закладів навчання на цьому напрямі найчастіше проводяться в технічних навчальних закладах (17), а також в університетах (11), а також в економічних академіях (усі 5), сільськогосподарських (6) і педагогічних (4) навчальних закладах. Напрямок управління і маркетингу є найпопулярнішим напрямом в негромадських школах.

Державні економічні навчальні заклади відреагували на зростаючий попит на навчання на напрямі управління і маркетингу. Навчання на цьому напрямі пропонують вже не винятково університети і економічні навчальні заклади, а навіть медичні академії (див. табл. 4).

Таблиця 3

Кількість навчальних закладів у Польщі, які пропонують навчання на напрямі управління і маркетингу в академічному році 1999–2000

Категорії навчальних закладів	Кількість навчальних закладів загалом	Навчальні заклади, які пропонують напрямом УіМ	
		кількість	%
А. Державні навчальні заклади, у тому числі:	122	48	39,3
Університети	16	11	68,8
Технічні навчальні заклади	19	17	89,5
Сільськогосподарські навчальні заклади	7	6	85,7
Економічні навчальні заклади	5	5	100,0
Вищі педагогічні школи	10	4	40,0
Вищі морські школи	2	1	50,0
Медичні академії	10	1	10,0
Вищі професійні школи	9	3	33,3
Вищі школи мистецтв	22	0	0,0
Військові навчальні заклади	8	0	0,0
Теологічні навчальні заклади	6	0	0,0
Академії фізичного виховання	6	0	0,0
Навчальні заклади, підпорядковані MSWiA	2	0	0,0
Б. Недержавні навчальні заклади	145	64	44,1
Разом	267	112	41,9

Джерело: [3]

**Структура дипломів, запропонованих державними навчальними закладами,
згідно з напрямками діапазонів і форми навчання у 1993–1995 рр.**

Напрямок/діапазон	Форма навчання	Види дипломів							
		магістерський (мгтр інж.)				ліценціатський (інж.)			
		1993		1995		1993		1995	
Управління і маркетинг	денне	23	67,6	20	80,0	10	29,4	9	36,0
	заочне	18	52,9	13	52,0	17	50,0	18	72,0
	вечірне	5	14,7	6	24,0	5	14,7	7	28,0
Управління	денне	2	5,9	1	4,0				
	заочне	2	5,9	1	4,0	1	2,9	1	4,0
	вечірне								
Організація і управління	денне	2	5,9						
	заочне	2	5,9			1	2,9		
	вечірне	1	2,9			1	2,9		
Економія	денне	1	2,9	1	4,0				
	заочне	1	2,9	1	4,0			1	4,0
	вечірне								
Управління підприємством	денне			1	4,0				
	заочне								
	вечірне								
Шкіл загалом		34	100,0	25	100,0	34	100,0	25	100,0

Джерело: [4]

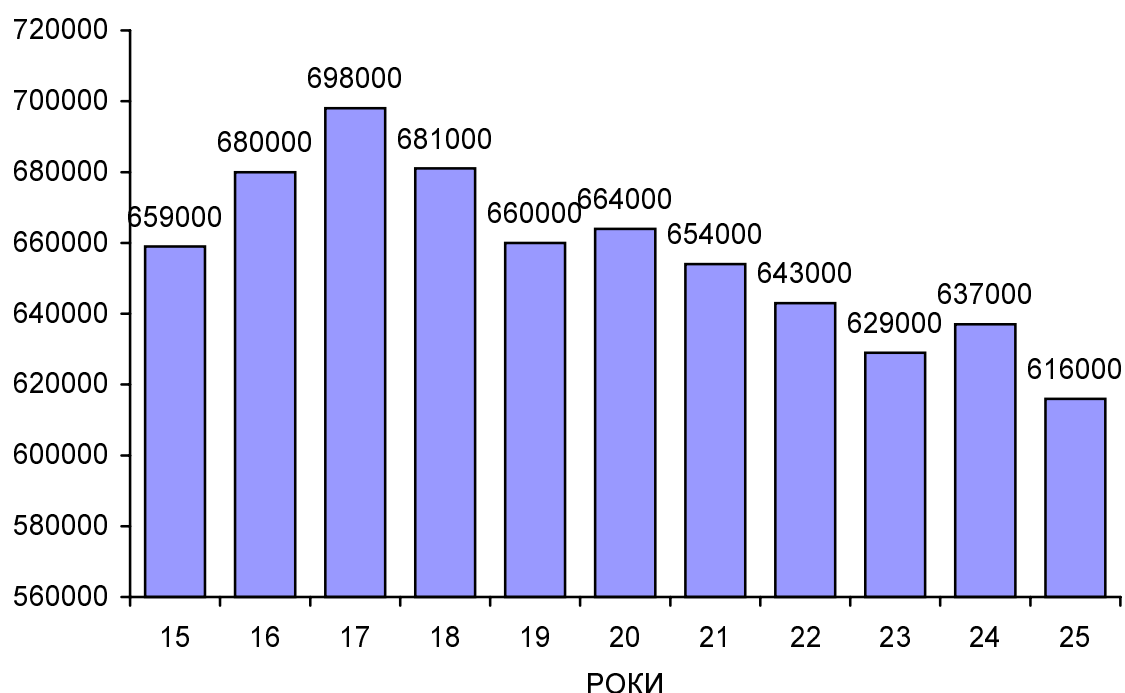

Рис. 2. Демографічна структура осіб віком 15–25 років

Джерело: [5]

Магістерське навчання – денне – у сфері управління та маркетингу у 1993 р. проводили 67,6 % державних вищих шкіл, натомість у 1995 р. вже 80 %, подібне зростання стосувалось навчання в заочній і вечірній системах.

Істотним є також зростання економічної освіти на понадвищому рівні, який охоплює післядипломні курси, курси МВА, а також докторантуру.

Стратегічний аналіз слугує зібранню і аналізу інформацій, які стосуються розвитку сектору вищого шкільництва в Польщі. Перспектива охоплює 5 років – період 2001–2006 рр. Прогнозуючи попит на навчання на вищому рівні, треба дослідити загальний попит на навчання у вищих школах в 2001–2006 рр.

Загальний попит на навчання у вищих школах в Польщі свідчить про закінчення етапу різкого зростання потреби в освітніх послугах. Це можна умотивувати трьома фактами.

1. Студенти демографічного піку будуть розпочинати навчання в 2002 році, потім буде наставати повільний, але глибокий і тривалий демографічний спад (оцінюваний на 20 років).

Вікова структура в 2000 році показує, що в 2001 році повна кількість осіб, які можуть потенційно розпочати навчання, зросте приблизно на 3 % щодо 2000 року, а в 2002 році зросте також трохи менше 3 %. Але вже упродовж наступних трьох років розпочнеться зниження по 3 % в повній кількості осіб, які можуть потенційно розпочати навчання після складання іспитів на атестат зрілості. Однак у прогнозованому періоді 2001–2006 рр. це не будуть ще дуже значущі зміни. У 2006 році кількість осіб, які можуть потенційно розпочати навчання після отримання атестата зрілості, лише незначно зменшиться щодо 2000 р. (приблизно на 3 %). Натомість істотне демографічне зниження почнеться лише після 2006 р., отже, це стосується триваліших перспектив, ніж заплановано у даній праці.

2. Показник школяризації брутто (вік: 19–24 роки) у 1999 р. перевищив в Польщі 30 % (це є майже трикратне перевищення порівняно з 1989 роком) і надалі зростає, хоча динаміка зростання зменшується. Це вказує на те, що упродовж найближчих років вже не настане таке швидке і значуще зростання показника школяризації, адже виступають бар'єри: заможності суспільства (низький ВВП на 1 мешканця), а також компетенцій (кількість учнів з атестатом). Показник школяризації брутто у віковій групі 19–24, при передбаченні швидкого господарського зростання, може досягти у 2006 р. 36–39 %.

Не зміниться також у найближчі роки кількість осіб, які складають іспит на атестат зрілості, хоча без сумніву вона буде зростати. Істотніші зміни відбудуться після 2005 р., адже почне давати ефекти зміна системи освіти на початковому і середньому рівнях. Можливо в 2006–2008 рр. зростання кількості осіб з атестатом компенсує все більш глибоке демографічне зниження (тим більше, якщо б утрималось хоч би невелике, порядку 0,5–1 % в рік, зростання показника школяризації).

3. Вже настав бум у додатковій освіті працівників на заочних курсах. Ймовірно утримається попит на додаткову освіту працівників, але вже не буде зростання в цьому сегменті освітнього ринку.

Дослідження змін попиту на навчання на різних напрямках вимагає аналізу змін попиту в попередніх роках. Явно найбільше зростання попиту на навчання стосувалося економічних напрямів, зокрема, особливо, напряму управління і маркетингу.

1. Czapiński J., Panek T. // Diagnoza społeczna 2000. 2. Biała księga. Nauka i technika. System szkolnictwa w Polsce na tle świata. [w:] INTERNET. 3. Studia 1999–2000. Ogólnopolski informator dla kandydatów na studia. – Lublin, Akademicka Oficyna Wydawnicza, 1999. 4. Dietl J., 1995, Studia zawodowe a studia akademickie w dziedzinie zarządzania [w:] Studia zaoczne w Szkole Głównej Handlowej – zawodowe czy akademickie, materiały seminaryjne SGH. – Warszawa. 5. Główny Urząd Statystyczny, 2000.